

Amra Heljić-Imamović

ČOVJEKOVA SUŠTINSKA PRIRODA DOKAZUJE STVARNOST PROŽIVLJENJA

Rezime

U tekstu se komparativno razmatra fenomen čovjekova proživljenja poslije smrti. Da je vjerovanje u proživljenje nakon smrti stalni pratilac čovjekov u njegovu povijesnome razvoju uvjeravaju nas ostaci duhovne i materijalne kulture drevnih naroda koje autorica na početku teksta prezentira. Nakon uvoda razmatra se pitanje uskrsnuća u židovstvu, kršćanstvu i islamu. Na kraju se zaključuje kako je vjerovanje u zagrobni život čovjeku prirodno te kako je nužno vratiti se univerzalnim religijskim vrijednostima u svijetu koji proživljava duboku duhovnu, moralnu i intelektualnu krizu.

Kakva će biti priroda života nakon proživljenja aktuelno je pitanje sadašnjice pred kojim svaki čovjek bar jednom u svom životu zastane. Inače, ako pratimo historijski razvoj ljudskoga društva, uočit ćemo da je na svakom stupnju ljudske misli kroz maglu prahistorije itekako prisutan fenomen proživljenja. Čovjek je od svog postanka čvrsto vjerovao u život poslije smrti, njegova radoznala priroda nije se mirila s tim da se sa smrću zatvara krug ljudskog djelovanja.

Danas mi imamo mnogobrojna arheološka iskopavanja koja nam donose materijalne tragove o prvim vjerovanjima primitivnog čovjeka u život poslije

smrti, vjerovali su da smrt nije kraj cijelog života, ali upravo zbog svojih pogrešnih koncepcija o budućem životu zakopavali su sa svojim umrlim razne alate i oruđa, uvjereni da će im trebati u njihovom slijedećem životu. Dakle, vjerovanje da život ne prestaje sa smrću među narodima starog svijeta bilo je itekako prisutno ali, prije svega, površno i označeno sujevjerjem. Od mnogobrojnih primjera koje mi danas imamo pred sobom na uvidu ovdje ćemo navesti samo neke da bi smo imali jasniju sliku o tim vjerovanjima. Ova su se vjerovanja i običaji prije svega razlikovali zavisno od toga kom su historijskom vremenu pojedini narodi pripadali i koju su zemlju ili kontinent naseljavali.

Tako se običaj naroda sa Fidžija ogledao u tome da sahranjuju svoje očeve i majke u dobi od pedeset godina, vjerujući da će pokojnik nakon uskrsnuća posjedovati fizičku snagu pedesetogodišnjaka, ili vjerovanje naroda iz pojedinih dijelova Afrike, vjerovali su da je smrt odlazak u daleko zagrobno boravište, zbog čega su svoje umrle opskrbili hranom i oružjem.

Za kanibalizam je vezano vjerovanje da se sa pojedenim čovjekom stječu neka njegova svojstva, drugi su, opet, bili uvjerenja da se njihovi mrtvi zadržavaju oko njihovih naselja ili da se svijet mrtvih podudara sa svijetom živih, samo što je to za ljudsko oko nevidljivo.

Uskrsnuće duše itekako je bitan pojam monoteističke religijske kulture koji u svojoj konačnici za sobom povlači i neke logičke posljedice u smislu kraja svijeta i posljednjeg suda, koji su u religijskim kulturama opisani prema vlastitom religijskom uvjerenju. Za kršćanstvo, islam i judaizam čovjek je privremeni spoj propadljivog tijela i neuništive duše koja se u času smrti odvaja od svog zemaljskog tijela i prelazi iz jednog života u drugi. Čovjek, dakle, nastavlja svoj život poslije smrti sa svim svojim karakteristikama i osobinama, a jedina razlika ogleda se u tome što se uskrsli život odvija u jednom carstvu koje ja na mnogo višem nivou od ovog svijeta. Kad govorimo o svršetku svijeta ili eshatologiji (eshatologija dolazi od grčke riječi *to eschaton* što doslovno znači “nauka o posljednjim stvarima”), riječ “svijet” se prvenstveno odnosi na ljudsku povijest, i ovim se izrazom isključivo želi istaći da će oblik života kakvog mi poznajemo na ovom svijetu po volji Božijoj nestati. Eshatologija je nada u božanski zahvat, koja sa sobom nosi korjenite promjene kako u ljudskim životima tako i u samom odnosu između Boga, za kojim bespomoćna i pobožna duša ima potrebu kao svojim intimnim utočištem, i cijelog čovječanstva.

Kako je ovo pitanje od ključnog značaja, koje je prije svega i konglomerat različitih ponekad i oprečnih stavova, podaci ovdje izneseni preuzeti su iz relevantne literature koju ćemo kasnije i navesti.

a) Pitanje uskrsnuća u židovstvu

Ovo pitanje u Starom zavjetu prikazano je u tri etape. Prva etapa govori nam o nastojanju Jevreja da uspostave prvu monoteističku sredinu na zemlji pa zbog toga ovom pitanju nisu posvećivali puno pažnje. Dakle, u ovom periodu u središtu je ovozemaljski život i nastojanje da se uspostavi vjera u jednog Boga, pa se tako problem eshatologije u SZ prije sužanjstva skoro uopće i ne spominje. U drugoj ili srednjoj etapi javljaju se proroci i ovoj temi se počinje više pažnje posvećivati, što možemo zaključiti čitajući u SZ dio koji se zove: "Knjiga o Jobu", gdje Bog nagrađuje Joba za njegovu strpljivost u nevolji koja ga je pogodila upravo po volji Božijoj, pri tom ga opominjući da uzalud ne traži da otkrije uzroke svoje patnje, jer svemoćne i mudre namjere Božije prelaze granice ljudskog razuma, nakon čega se Job pokajao riječima: ".....i kajem se u prahu i pepelu." (Job 88, 6) Prema spisima nastalim prije sužanjstva, Jahvini spasonosni i oslobađajući čini bivaju izvršeni putem povijesnog procesa. Čitajući spise koji govore o ovoj temi primjećuje se da je sve povijesno određeno, prije svega kao Jahvin neprijatelj javlja se određeni povijesni narod, kao što je i samo suđenje povijesni čin. Poslije suđenja dolazi tako dugo očekivano spasenje koje se ogleda u mirnoj egzistenciji Izraela u vlastitoj zemlji. Izrael se, možemo zaključiti, nadao da će Jahve u toku same povijesti aktivno zahvatiti u budućnost kao što je zahvatio u prošlost i tako sačuvati Izrael svojim spasenjskim činom i osloboditeljskim duhom. Odlomci koji u SZ više govore o eshatologiji zovu se "apokaliptičkim" i spadaju u poslijesužanjnsko razdoblje ili posljednje razdoblje. Ovi odlomci prije svega odlikuju se slikovitim izražavanjem koje je puno mitopejskog značenja i obuhvataju neke stalne teme poput konačne kozmičke borbe između Boga i sila zla, kozmička katastrofa prema kojoj će propasti vidljivi svijet i ljudske institucije, poraz ili osuda sila koje se opiru Bogu te početak novog svijeta ili novog vremena u kome je vrhovni vladar Jahve. Svijet se vraća u prvobitni kaos kao što se vratio i u potopu iz kojeg Jahve svojim stvaralačkim činom proizvodi novo nebo i novu zemlju sa oznakama zemaljskog raja u kojem neće biti pobune protiv njegove spasotvorne volje. Općenito, SZ u svom prvom i drugom periodu ne izražava nadu u život pojedinca nakon smrti

nego vjerovanje u kolektivno uskrsnuće cijele zajednice pravednika, koje će se ostvariti na kraju povijesti čovječanstva.

“Hajde vratimo se Jahvi!.. Poslije dva dana oživit će nas, trećeg će nas dana podignuti i mi ćemo živjeti pred njim” (Hoše 6,1). Tek u posljednjem ili trećem periodu javlja se pojedinačno iskupljenje pravednika, gdje se počinje koristiti pojam “uskrsnuće”, o čemu nam govori knjiga Danijelova i knjiga Makbejaca: “I mnogo onih koji spavaju u prahu zemaljskom probudiće se, jedni na život vječni a drugi na sramotu i prijekor viječni.” (Ivan: 5, 29) U svojoj knjizi Danijel također najavljuje dolazak pomazanika Božijeg, koji će uništiti grijeha i zavesti pravdu i red na zemlji.

S obzirom na to da je SZ svijet podzemlja (Šoel) opisivao poput Aralla, široke grobnice gdje leže nepokretna i mrtva tijela, što predstavlja nijekanje života poslije smrti svih ljudi bez obzira na njihova djela. Pravedniku nije značilo ništa ako se kaže da je smrt kazna za grešnike, zato, da bi se napravila razlika između pravednog i grešnog, Jahve obećava pravednom komunikaciju s njim, za čim duša pravednika i žudi, i ova komunikacija može biti prekinuta samo po slobodnoj volji.

b) Pitanje uskrsnuća u kršćanstvu

Uskrsnuće za kršćane je ugaoni kamen, prvenstveni članak vjere, temelj nade kojoj ono daje usmjerenje. Sam Pavao, jedan od apostola, u svom evanđelju kaže: “Ako li Krist nije uskrsnuo, onda je neosnovano naše propovijedanje, neosnovana je i vaša vjera.” (Kor 15, 14) Apostol Pavle bio je, inače, preobraćeni židov iz reda farizeja pa je, vjerovatno, zbog toga njegova rana eshatologija pod utjecajem starozavjetnih spisa obojena apokaliptičkim slikama. On također slikovito govori o gnjevu što dolazi, o knezovima ovog svijeta što propadaju, opisuje eshatološku bitku između Uskrslog Gospodina i njegovih neprijatelja, pritom ističući da je pobjeda izvojevana po samoj Kristovoj otkupiteljskoj smrti i uskrsnuću. Pavao smrt, koja je zbog Adamova grijeha prešla na cijelo čovječanstvo, i Isusovo uskrsnuće povezuje kao spasiteljski događaj po kome je Isus postao “posljednji Adam”, začetnik i počelnik eshatona.

Za razliku od jevrejskih spisa, koji su, u nastojanju da uspostave prvu organizaciju monoteističke sredine na zemlji, bacili tek slabu svjetlost na eshatološke događaje, Evanđelje je ovaj pojam osvijetlilo nešto više, pri tom isključivo insistirajući na “kraljevstvu Božijem”, prije svega naučavanju koje

se obraća već razvijenoj monoteističkoj sredini. Kako nam prenose Evanđelja, sam pojam kraljevstva Božijeg bio je središnji u Isusovom propovijedanju i ujedno od najveće važnosti za novozavjetnu eshatologiju. Prema kršćanskom naučavanju Bog žrtvuje svog prvorođenca i jedinorođenca da bi ostvario svoj plan o spasenju čitavog čovječanstva od grijeha kojeg je počinio Adam na početku vremena. Taj čin spasenja ogleda se upravo u Kristovoj mucu i uskrsnuću, koji dobrovoljno trpi i umire u mukama za spas cijelog čovječanstva. Međutim glavni učinak ovakvog podnošenja muke, smrti i uskrsnuća ne ogleda se u spasenju od grijeha koji je počinjen na početku vremena, već u pomirenju čovjeka sa Bogom, ponovnoj uspostavi mira i jedinstva upravo između Boga i čovjeka, štaviše ovo je kozmičko pomirenje koje obuhvata sve kako na nebesima tako i na zemlji.

Isus zna da misterij uskrsnuća mora otpočeti s njim, kome je Bog dao gospodstvo nad životom i nad smrću, što se da jasno zaključiti iz njegovog proricanja: "Sin čovječiji mora umrijeti i treći dan uskrsnuti" (Mk 8, 31), mada ovaj navještaj uskrsnuća od mrtvih ostaje nejasan i dvanaesterici.

Vjera u ponovni dolazak Isusa i time u dovršenje svijeta za kršćane je osnovni pokazatelj da povijest putuje prema svojoj završnoj tački. Dvije su sigurnosti izvor kršćanske nade: sudjelovanje u životu Krista uskrsloga, i da se uskrsli Krist nalazi sa desne strane Boga. Upravo zbog uvjerenja u posjedovanje zaloga budućeg stanja kršćanin nestrpljivo iščekuje konačno preobraženje svog bijednog tijela. Isus naglašava načelo o nagrađivanju nakon uskrsnuća mrtvih prema vlastitoj zaslugi.

U Pavlovom Evanđelju se također naglašava da će Isusovom dolasku prethoditi pojava nemoralna i bezakonja, dakle i ovdje apostol Pavle slijedi židovsku predaju koja je u vjerskom otpadu prepoznavala znakove o svršetku ovozemaljskog života i svijeta i blizini časa koji još nije nastupio ali treba da dođe. Tako je dan Jahvin preoblikovan u dan Kristov, koji nije tek budući završetak ljudske povijesti nego stvarnost koja je već prisutna u povijesti spasenja, jer, po kršćanskom uvjerenju, vrijednost sadašnjeg vremena i onog budućeg data je i očitovana u samom Isusu Kristu.

c) Pitanje uskrsnuća u islamu

Kur'an je jedini koji iscrpno govori o Sudnjem danu, spominjući ga na oko stotinjak mjesta pritom ističući da je vjerovanje u Sudnji dan na istoj razini kao i vjerovanje u Boga. Važnost spominjanja Sudnjeg dana je ekvivalent

za ono što se zove načelom samog religijskog poziva, jer, ukoliko pokoravanje religijskim odredbama ne bi imalo učinka, ljudi je nikad ne bi prihvatili i ostavili svoju prirodnu slobodu vjerovanja. Vjera u Sudnji dan, uskrsnuće duše i posljednji sud je najdjelotvorniji faktor koji potiče čovjeka da prihvati nužnost vrline i održavanja od neprikladnih svojstava i velikih grijeha. Navješćemo samo jedan ajet koji nam jasno stavlja do znanja da ništa neće ostati sakriveno i da će i naši vlastiti tjelesni organi svjedočiti protiv nas: “Kad uđu u vatre džehenemske, njihove oči, uši i koža na njihovom tijelu svjedočit će protiv njih o grijesima koje su počinili. “Zašto svjedočite protiv nas?” - upitaće oni kože svoje. – “Allah, Koji je dao sposobnost govora svakom biću, obdario je darom govora i nas” - odgovoriće. – On vas je prvi put stvorio i Njemu ste se evo vratili.” (41: 20 – 21) Dakle, oni koji griješe, skrivajući te svoje grijeha od javnosti, zbog svoje pogrešne spoznaje o opsegu Božijeg znanja, vidjet će tog dana da će i njihovi organi svjedočiti protiv njih. Sama drama proživljenja ispričana je sa takvim uzbuđenjem, eshatološke scene poprimaju potresnu stvarnost tako da ni danas nije moguće ostati ravnodušan pred njenim odvijanjem. Upravo iz ove panorame proživljenja i opisa posljednjeg suda, šest stoljeća kasnije Danteov genij će pozajmiti fantastične slike za svoju “Božansku komediju”. Teorija o uskrsnuću, koju zastupa veliki broj teologa i filozofa, kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti, zasniva se na principu po kome uskrsnuće predstavlja potpun i sveobuhvatan povratak u život, jer ništa što se odnosi na čovjeka na može biti potpuno uništeno. “Allah iz ničega stvara, On će to ponovo učiniti i na kraju Njemu ćete se vratiti.”

Prema islamskom učenju, čovjek posjeduje vječni život koji ne poznaje kraj, smrt, koja predstavlja odvajanje duha od tijela, uvodi čovjeka u drugi stupanj života u kome će vladati blaženstvo ili razočarenje, ovisno o našim dobrim ili lošim djelima učinjenim na stupnju života prije smrti. “A kad dođe nevolja najveća, Dan kad se čovjek bude sjećao onoga što je radio, i kad se Džehenem svakom ko vidi bude ukazao, onda će onome ko je obijestan bio i život na ovom svijetu više volio Džehenem prebivalište postati sigurno. A onaj ko je pred dostojanstvom Gospodara svoga strepio i dušu od prohtjeva održao Džennet će boravište biti sigurno.” (78 : 34 -41)

Čovjek nastavlja svoj život na drugom svijetu sa svim svojim karakteristikama i osobinama, osim što duša u svom napredovanju do definitivnog duhovnog uskrsnuća mijenja svoju duhovnu formaciju, zadržavajući pri tom sjećanja na svoje prethodne egzistencijalne stupnjeve. Iz kur’anskih ajeta

nedvojbeno možemo zaključiti da je budući svijet sasvim jedno novo stvaranje, jedna sasvim nova razina egzistencije, što nedvojbeno znači da ondje ne možemo pogledati ponovno javljanje tijela sastavljenog od zemnih elemenata. Greška priprostih teologa ogleda se upravo u tome što budući svijet pokušavaju locirati na razini vremena i razini prostora. Stvarnost uskrslog života mora se predočavati u skladu sa pogledom, tako da sadrži obje dimenzije čovjeka, ne odvojene već združene, upravo kako je to bio slučaj na ovom svijetu.

Iz onoga što možemo deducirati iz Kur'ana, zaključujemo da između smrti i sveopćeg uskrsnuća čovjek ima ograničen i privremen život koji je samo srednja etapa (berzah) i veza između ovog svijeta i vječnog života. Prema hadisima koje prenosi Buharija u svom "Bab el – berzakh", duša čovječija će posjedovati neke oblike kao u njegovom ovosvjetovnom životu i, zavisno od njegovih djela, smješten je sa onima koji su čisti od grijeha ili sa onima koji su ogrezli u svojim grijesima, o čemu nam i Kur'an govori: "Kad nekom od njih smrt dođe, on uzvikne: 'Gospodaru moj, povrati me da uradim kakvo dobro u onom što sam ostavio!' – Nikada! To su riječi koje će on uzalud govoriti - pred njima će prepreka biti sve do dana kad će oživljeni biti." (23: 99 – 100)

Nakon smrti čovjek biva ispitivan u vezi s uvjerenjima kojih se pridržavao na ovom svijetu, i u vezi svojih djela koja je počinio na ovom svijetu, nakon čega će biti izvrgnut ugodnom, blaženom životu ili neugodnom i bijednom, ovisno o rezultatima nakon polaganja računa. Prema tome, Bog će, u skladu sa Svojom pravdom i obećanjem koje je On dao, oživiti sve ljude koji su živjeli na ovom svijetu, nakon čega će nagraditi one koji su živjeli kreposnim životom, a kazniti bolnom kaznom one koji su živjeli razuzdanim životom na ovom svijetu. Što se tiče potpune jednakosti nagrade za djela, Bog kaže: "O vi koji niste vjerovali, danas se ne pravdajte, kažnjavate se samo za ono što ste zaslužili." (Kur'an, LXVI,7) Osim toga Božija nepresušna milost i mudrost čine neminovnim da On svim zamislivim materijalnim i nematerijalnim blagoslovima daruje svoje čiste, iskrene i odane robove, a da isto tako kazni neposlušne ogromnom kaznom. Dakle, nakon prolaska kroz različite faze promjene, tijelo ostavlja svoj zemaljski oblik i Božijim činom transformiše se u jedan savršeniji oblik, u kome nastavlja tijesnu povezanost i savez sa dušom. Osnovna namjera uskrsnuća je ta da bi ljudska stvorenja trebala postići krajnju sreću i završiti zadnju fazu svog razvoja, putem vrline čistog vjerovanja koju su imali i dobrih djela koja su počinili. Naravno, da bi se postigao ovakav jedan

cilj, zahtijeva se pažljivo i precizno planiranje te su stoga sve božanske religije postavile čitav niz propisa i zapovijedi čije će ispunjenje čovjeku omogućiti uzvišeni vrhunac za koji je predodređen. Također iz slijedećeg ajeta možemo zaključiti da će na taj dan redovita rotacija nebesa biti potpuno prekinuta: “Na dan kad Zemlja bude zamijenjena drugom zemljom, a i nebesa, i kad svi izađu pred Allaha Jednog i Svemogućeg” (Kur’an 14:48). Iz ovog kur’anskog ajeta jasno možemo zaključiti da će nastupiti jedan potpuno novi poredak i struktura stvaranja na tihim i starim ruševinama starog zemaljskog poretka.

Efekat vjere

U knjizi Postanje (11, 7) čitamo “...da im pometemo jezik da ne razumiju jedan drugog šta govore”. Dakle, ovdje jasno možemo raspoznati da su Jevreji u gradnji Babilonske kule jasno vidjeli simbol ljudske oholosti i zaborav na moć samog Boga. Zbog toga Bog spušta mnogobrojne jezike da bi se opet očitovala Njegova moć i da bi ljudi bili svjesni Njegove prisutnosti. Mi smo danas sudionici društva u kojem se čovjek u svom nastojanju za ovosvjetskim prestižom itekako suprotstavlja Bugu i odstupa od stvarnih i istinskih vrijednosti kao što su pravda, pravičnost i povjerljivost. Danas imamo društvo koje se oslanja na moć tehnologije, ali isto tako mi smo svjedoci da je opseg morala u tim zemljama, koje su dobro razvijene, sa dobrim obrazovnim sistemima, ekonomskim prosperitetom, u drastičnom padu. Bez obzira na njihove dobro organizovane snage zakona i reda sa svom potrebnom opremom, nametnutom tehnologijom i revolucijom ne mogu da zamijene osnovne elemente vjere i da obuzdaju pobunjenički stav duše prema devijacijama i grijesima. Prijedlozi koji se daju za rješenje ovako nastale krize ostaju bez ikakvih rezultata i bez efekata. Svjesni smo da je moderna nauka otjerala čovjeka iz određenih sfera vrijednosti koje je naslijedio. Razgorjeti već ugašen plamen ovih vrijednosti možemo jedino ako shvatimo značaj vjere za naš život i ako se bezrezervno vratimo tim vrijednostima. Vjera je upravo zaštitni čin koji čuva čovjeka od napada njegovih strasti i nekontrolisanog izliva emocija, jer samo onaj ko uspije u sebi izgraditi čvrstu vjeru i ispravno vjerovanje može svoju ličnost razvijati u pozitivnom smjeru. Vjera u buduću svijet itekako ukroćuje buntovnosti i neuredne želje duše, pritom nagoneći dušu na apstinenciju od užitaka ovog svijeta, otkrivajući pritom jednu široku panoramu ljepote koja se prostire poput beskrajnih valova, i koja je obećana upravo čednim i čestitim dušama koje same sebe kore i koje ne zaboravljaju

da Allah dž.š., pored toga što je bezgranično milostiv, za počinjene grijehе strahovito kažnjava. Dakle, svako ko želi da dosegne ove ljepote treba da izbjegava nedisciplinovanu akumulaciju ovosvjetskih užitaka.

S druge strane, iz Kur'ana i Poslanikovih predaja mi možemo jasno deducirati da će svaki čovjek biti ispitivan u vezi svojih uvjerenja kojih se pridržavao, te u vezi dobrih i loših djela koja je počinio u ovozemaljskom životu. Upravo ova svjesnost da će, nakon sažetog polaganja računa i prosudbe, biti izvrgnut ili ugodnom i blaženom životu ili neugodnom i bijednom, podstiče čovjeka na pridržavanje religijskih principa. Dakle, svaki čovjek može u svojoj nutрини sagraditi čvrstu barijeru protiv raznoraznih devijacija ako dosegne religijsko uvjerenje i shvati da je u tom uvjerenju zaštićen i siguran. Što će reći da mi ni u kom slučaju ne trebamo da izbjegavamo Boga već da idemo ka Njemu. Na kraju samo onaj ko se uspije snabdjeti uvjerenjima o religijskim principima, pritom imajući na umu beskrajnu milost Boga, smirenije prihvata gubitak najdragocjenijeg poklona kao što je život, i skromniji je u svojim ovosvjetskim zahtjevima.

Abstract

This paper consists of a comparative consideration of the phenomenon of human life after death. The vestiges of spiritual and material culture of ancient peoples, which the author begins by expounding, are convincing evidence that belief in survival after death has been our constant companion throughout human history. Following this introduction, the paper addresses the question of resurrection in Judaism, Christianity and Islam. It ends with the conclusion that belief in life after death is innate in humankind, and that it is vital to return to the universal religious values of the world, undergoing as it is a profound spiritual, moral and intellectual crisis.

Korištena literatura:

1. Sejjid Muhammed Husejn Tabatabai: *Ši'a u islamu*, Mešihat Islamske zajednice u Hrvatskoj, 1996.
2. Fazlur Rahman: *Filozofija Mulla Sadra Širazija*, "Ibn Sina", 2001. Sarajevo.
3. Zenon Kosidovski: *Biblijske legende*, 1989., Beograd.
4. Mato Zovkić (preveo): *Biblijska teologija Starog i Novog Zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1980.